

УДК 82-9:72/76]:821.111

DOI 10.18524/2307-4604.2024.2(53).323939

**ЕКФРАЗИС У РОМАНІ «THE RAFFAEL AFFAIR»
(«ЗАГАДКА РАФАЕЛЯ») ІЕНА ПІРСА**

Дубровська-Томченко Є. В.

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-5751-6028>

У статті досліджується поняття екфразису як літературного прийому, що створює міждисциплінарний зв'язок між візуальними та вербальними модулями у мистецтві. Особлива увага приділяється дефініції терміну «екфразис» Дж. Хеффермана та двом класифікаціям самого феномену, запропонованим вченими Л. Лувель (narrativizing, maieutic, hermeneutic, subversive, elegiac, affective) та Т. Луньовою (референтно-дескриптивний, медіумно-дескриптивний, роз'яснювально-тлумачний, інтерпретувально-тлумачний). Власний аналіз різних типів екфразису проведено в межах художнього дискурсу на прикладі детективного роману «Загадка Рафаеля» (The Raffael Affair) британського письменника Ієна Пірса. Важливість та актуальність дослідження полягає у можливості вивчення взаємодії різних типів екфразису у художньому тексті, що відкриває нові перспективи аналізу міждисциплінарних зв'язків між літературою та образотворчим мистецтвом.

Ключові слова: екфразис, міждисциплінарність, візуальний і вербальний модули, класифікація екфразису.

EKPHRASIS IN THE NOVEL "THE RAFFAEL AFFAIR"

BY IAIN PEARNS

Dubrovskaya-Tomchenko Ye. V.

Postgraduate Student

Odesa I. I. Mechnikov National University

The article explores the concept of ekphrasis as a literary device that creates an interdisciplinary link between visual and verbal modes in art. Particular attention is paid to the definition of the term by J. Heffernan and two classifications of ekphrasis offered by scholars L. Louvel (narrativizing, maieutic, hermeneutic, subversive, elegiac, affective) and T. Luneva (referential-descriptive, mediational-descriptive, explanatory-interpretive, interpretive-interpretive). The analysis of different types of ekphrasis is carried out within the framework of artistic discourse on the example of a described painting from the detective novel The Raffael Affair by the British writer Iain Pearn. The importance and relevance of the research lies in the possibility of studying the interaction of different

types of ekphrasis in a literary text, which opens up new perspectives for analysing the interdisciplinary relations between literature and the visual arts.

Key words: *ekphrasis, interdisciplinarity, visual and verbal modes, classification of ekphrasis.*

Вступ. Екфразис є багатогранним поняттям, науковці досі знаходяться у пошуку влучної дефініції та унормованої класифікації відповідного терміну. Різноманітність трактувань та видів екфразису свідчать про різноаспектність сприйняття людиною візуального мистецтва під впливом різних семіотичних чинників та когнітивних процесів.

Метою статті є дослідження екфразису з використанням двох класифікацій та розгляд його функцій в контексті художнього нарративного дискурсу. Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**: розгляд дефініцій та функціональних типів екфразису на основі класифікацій Л. Лувель та Т. Луньової, аналіз конкретних текстових фрагментів екфразису на прикладі опису картини «Елізабетта ді Лагуна» (*Elisabetta di Laguna*) у романі «Загадка Рафаеля» (*The Raffael Affair*) Ієна Пірса. Під час роботи були застосовані такі **методи дослідження**: спостереження, лінгвістичного аналізу та синтезу, моделювання, узагальнення і опису.

Об'єктом дослідження є екфразис у художньому дискурсі, а **предметом** дослідження — класифікація екфразису на основі аналізу конкретних фрагментів у романі «Загадка Рафаеля» (*The Raffael Affair*) Ієна Пірса.

Дж. Хеффернан характеризує екфразис як «вербальну репрезентацію візуальної репрезентації» (Heffernan, 1993: 3). Д. Керрієр описує його як «вербальне відтворення історії, зображеної на картині» (Carrier, 1991: 103), а Л. Генералюк як «словесний опис візуальних творів мистецтва, що супроводжується естетичною оцінкою або описом авторських прийомів, зокрема його манери чи стилю» (Генералюк, 2018: 188). Екфразис описує або згадує зображальний твір мистецтва, який вже є представленням певної історії чи сюжету у собі, відтворюючи особливу лінію в екфрастичній традиції під назвою *про-сопонея* (*prosopopoeia*), тобто «наділення мовчазного об'єкта голосом» (Heffernan, 1991: 302). *Вербальний* засіб (слово) слугує способом репрезентації іншого засобу — в даному випадку, *візуального* (картина). Тим самим екфразис «звільняє нарративний імпульс, який графічне мистецтво обмежує» (ibid).

Вчена Ліліан Лувель пропонує існування наступної класифікації типів екфразису, які відрізняються один від одного функціонально — *narrativizing, maieutic, hermeneutic, subversive, elegiac, affective*.

Narrativizing ekphrasis виконує роль трансформації живописного опису у наратив, спробу передачі змісту зображення, тим самим уповільнюючи розвиток подій у текстовому творі. Мінімальне згадування автора чи назви мистецького твору є достатнім для передачі читачам інформації для розвитку наративу й характеризується як *мінімальний екфразис (minimal/model ekphrasis)* (Louvel, 2018: 249). Якщо опис більш ґрунтовно представляє сутність твору мистецтва, його можна охарактеризувати як *детальний екфразис (detailed ekphrasis)*.

Maieutic, або введений в науковий обіг Дж. Хеффернаном під назвою *obstetric ekphrasis* (Heffernan, 1993: 5), трактується як «втільнення певної ідеї або емоції у формі витвору мистецтва» (Louvel, 2018: 250), звертаючись до поняття трансцендентності. Він тісно пов'язаний із інтелектуальним розкриттям ідеї через сприйняття мистецтва, глобальне усвідомлення думки через спостереження візуального об'єкта.

Hermeneutic ekphrasis втілює елемент загадки, який спонукає читача до активної мисленнєвої співучасті у розкритті сюжету літературного твору через мистецький твір та прийняття читачем на себе детективної ролі.

Subversive, або *debunking ekphrasis*, висвітлює суперечливі аспекти суспільного, політичного або культурного життя за допомогою прихованих сенсів у зображальному мистецтві через його словесне відтворення у тексті. При викладі інформації автору часто характерна іронічна, провокативна манера.

Метою *elegiac*, або *monumental ekphrasis* є осмислення минулого та опис важливих подій або переживань, відображених у мистецтві та описаних у тексті, з метою увічнення та збереження.

Affective ekphrasis описує емоційне залучення й злиття головних героїв з твором мистецтва, які характеризуються мотивами створення ідеалізованого образу об'єкта, схожими до Нарциса або Пігмаліона (*Narcissus- or Pygmalion-like*).

Використовуючи когнітивно-семіотичний підхід, науковиця Тетяна Луньова аналізує *deskриптивний* та *тлумачний* види екфразису на прикладі сучасних англомовних есе про візуальні мистецтва. Deskриптивний екфразис складається з *референтно-deskриптивного* — опису та відтворення об'єктів дійсності, інтегрованих у структуру

мистецького твору (люди, ландшафти, тварини і т.і.), та *медіумно-deskриптивного* — опису технічних аспектів або медіумів, використаних митцем під час створення елементу мистецтва, такі як особлива кольорова палітра, техніка, характерний стиль художника (Луньова, 2022).

Тлумачний екфразис розподіляється на два типи. Перший, *роз'яснювально-тлумачний*, транслює особливе авторське бачення зображених на картині фізичних предметів та стає інструментом аналізу специфічних деталей опису. Він розкриває концептуальний задум автора щодо символічного використання об'єктів дійсності на полотні, які узгоджуються з основною ідеєю твору. *Інтерпретувально-тлумачний* екфразис представляє загальне тлумачення ідеї і концепції мистецького твору в загальному контексті, трактує «меседж» автора і визначає ціль використання елементів мистецтва в текстовому творі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мистецтвознавчому детективі «Загадка Рафаеля» (*The Raffael Affair*) британського письменника Ієна Пірса ідеться про розслідування генералом італійської поліції Таддео Боттандо, керівником відділу боротьби з крадіжками творів мистецтва, за активної участі його помічниці Флавії ді Стефано та аспіранта-мистецтвознавця Джонатана Аргайла, таємниці загадкової картини Рафаеля та інтриг навколо неї. Цікаво, що картина «Елізабетта ді Лагуна» (*Elisabetta di Laguna*), навколо якої розгортаються основні події роману, є вигаданою і не має реального прототипу в історії мистецтв. У передмові до роману автор зазначає, що деякі будівлі та картини, згадувані у книзі, є реальними, а деякі виступають як плод авторської фантазії, так само як і головні герої твору.

У ході дослідження, присвяченого життю і творчості італійського митця Мантіні, аспірант Джонатан Аргайл висуває гіпотезу про існування прихованого шедевра Рафаеля під шаром фарби однієї з картин Мантіні. За сюжетом роману це стає своєрідним проривом в галузі мистецтва в Італії, ведуться численні роботи спеціалістів над виявленням її оригінальності, а критики формують здогадки про історію жінки, зображеної на портреті:

Almost everybody knew by now that underneath the painting by Mantini there lay a portrait of Elisabetta di Laguna, the mistress of an earlier Marchese di Parma and, by repute, the most beautiful woman of her age. What someone like Raphael, who had made much less attractive women look like veritable Venuses, would have produced with such a sitter was anybody's guess. Critics

from the London Standard to the Baltimore Sun speculated freely. Some even ventured to suggest that Leonardo's Mona Lisa would be knocked off its perch as the world's favourite painting (Pears, 2001: 29–30).

За класифікаціями, представленими в статті, даний екфразис виступає як *narrativizing*, бо повідомляє історію картини та жінки, зображеної на ній, проте також містить елементи *hermeneutic ekphrasis*, адже створює інтригу навколо портрету та запрошує читача роману до роздумів щодо оригінальності та достовірності картини. *Affective ekphrasis* виражається у захопленні публікою чарівною Елізабеттою на портреті, ідеалізуючи її під пензлем великого митця та описуючи за допомогою епітету «найвродливіша жінка свого часу» (*the most beautiful woman of her age*). Можна вважати екфразис *subversive* через провокаційне порівняння її зі світовим шедевром Леонардо да Вінчі, «Моною Лізою» — «“Мона Ліза” Леонардо буде скинута зі свого п’єдесталу (*Leonardo's Mona Lisa would be knocked off its perch*). Ілюстрована метафора транлює потенційний вплив новознайденого портрету на історію мистецтв та культуру загалом, сам екфразис насичений іронічним підтекстом.

За другою класифікацією екфразис можна охарактеризувати як *референтно-deskриптивний*, референтом на полотні виступає згадана в описі картини фаворитка одного з представників династії, колишнього маркіза Пармського — Елізабетта ді Лагуна. Екфразис містить елементи *медіумно-deskриптивного*, бо передає особливий стиль Рафаеля у відтворенні краси та естетичності своєї натурниці. Припускаємо, що екфразис частково має ознаки *інтерпретувально-тлумачного*, оскільки простежується аналіз потенційного впливу картини на сприйняття мистецтва публікою у контексті культурного життя, спостерігається вихід за рамки опису.

Оскільки екфразис є єдиним способом, за яким читач може познайомитися з «Елізабеттою ді Лагуною» у романі, Ієн Пірс приділяє особливу увагу детальному і яскравому відтворенню опису полотна під час експозиції у музеї:

It was a beautiful painting of a very beautiful woman. From her position, Flavia could not see very well, but it seemed to be a bust length with the head turned slightly to the right. Fair hair was gathered loosely at the back of the head so that the left ear was partly covered. The left hand reached up to touch a necklace, and the subject was dressed in a closefitting dress of a gorgeously rich red. The background was con-ventional, but excellently produced. The sitter —

lean and with none of the fleshy appearance that made many of Raphael's Madonnas look just a little overweight — was in a room. In the left background was a window giving out to a wooded hill, on the right, wall hangings, a table and some ornaments. The organisation of the figure itself radiated an air of remarkable tranquillity, with just a hint of the sensuality that the painter so often brought out (Pears, 2001: 32–33).

За першою класифікацією, більшу частину екфразису становить *narrativizing* детальний екфразис, що характеризується ретельним описом жінки та її оточення за використання епітетів «чудова картина» (*a beautiful painting*), «дуже вродлива жінка» (*a very beautiful woman*), зображальних деталей «світле волосся» (*fair hair*), «обтисла сукня» (*a closefitting dress*), «звичайний, але майстерно виконаний фон» (*conventional, but excellently produced background*), «струнка фігура без жодних ознак огрядності моделі» (*lean and with none of the fleshy appearance sitter*). Екфразис характеризується і як *референтно-deskриптивний* завдяки детальній вербалізації об'єктів картини та використання конкретної лексики для створення більш чіткого уявлення про зображену жінку, її волосся, статуру, позицію тіла, одяг, приміщення.

Ідеалізація портрету та емоційне захоплення спокійною атмосферою картини, вираженою метафорою «атмосфера виняткового спокою» (*an air of remarkable tranquillity*), свідчать про залучення ознак *affective ekphrasis*.

Згадка про використання митцем «розкішного насиченого червоного кольору» (*a gorgeously rich red*) і особливого стилю виражаються як прояв *медіумно-deskриптивного екфразису*. До того ж наявні характеристики *роз'яснювально-тлумачного екфразису*, оскільки присутня особлива інтерпретація дії героїні на портреті — жінка піднімає ліву руку, щоб доторкнутися до намиста (*the left hand reached up to touch a necklace*).

Емоційне захоплення публіки картиною у наступному прикладі екфразису свідчить про наявність *affective ekphrasis* в описі за допомогою епітету «неймовірно романтична картина» (*extraordinarily romantic picture*), метафор «ніжність мазків пензля» (*the delicacy of the brush strokes*), «майстерне використання тіней» (*the masterly application of shading*), «тонкощі композиції» (*the subtleties of the composition*) та емоційно-забарвленної лексики «захоплювалися» (*admiring*), «роздивлялися» (*ogling*), «захоплення» (*enthusiasm*), «надзвичайно» (*extraordinarily*), «захопити уяву» (*capture the imagination*):

But she was most struck by the reaction from the audience. They were not admiring the delicacy of the brush strokes, the masterly application of shading or the subtleties of the composition, that was certain. They were ogling. Not a usual reaction for connoisseurs. She herself was caught up in the enthusiasm. The picture, both in its history and subject, was extraordinarily romantic. This most beautiful woman, nearly half a millenium old, had been lost for nearly three hundred years. It could hardly fail to capture the imagination. She even felt herself forgiving Byrnes (Pears, 2001: 32–33).

Опис використання тіней, мазків пензля і композиційної побудови як особливого стилю Рафаеля є свідченням залучення медіумно-deskриптивного екфразису, а згадка «найвродливішої жінки» (*most beautiful woman*) як референту — референтно-deskриптивного.

На аукціоні лот 28, «Елізабетта ді Лагуна», описується досить стисло і лаконічно, що є прикладом *narrativizing ekphrasis*:

It stood there, bathed in light—as one poetic television reporter put it afterwards—as if it were back on an altar as an object of worship itself.

“Lot twenty-eight. Raphael. A portrait of Elisabetta di Laguna, about 1505. Oil on canvas, sixty-eight centimetres by a hundred and thirty-eight. I’m sure many of you know the background to this work, so we will start the bidding at twenty million pounds. What am I bid?” (Pears, 2001: 35).

За класифікацією Т. Луньової екфразис можна описати як медіумно-deskриптивний, оскільки він повідомляє традиційну базову, музейну інформацію про картину, розмір, рік створення, техніку виконання. Цей підхід нагадує стиль музейних каталогів, де данні про мистецький стиль подаються із головним акцентом на фізичні характеристики, без залучення емоційного чи естетичного впливу описуваного об’єкту на глядача.

Проте використання метафори у порівнянні полотна з сакральним об’єктом поклоніння (*as if it were back on an altar as an object of worship itself*) схожі на ознаки *affective ekphrasis*. Таким чином демонструється контраст між емоційним і фактичним описом у тексті.

У тексті присутній яскравий приклад *subversive (debunking) ekphrasis* на основі фрагмента сюжету, де автентичність картини Рафаеля піддається сумнівам, не зважаючи на відсутність безпосереднього опису портрету Елізабетти:

What people find beautiful changes over time; you only have to look at the pale, flabby women painted by Rubens to realise that. They were reckoned to be the peak of sensuality in the seventeenth century, now they’re overweight

matrons; the modern age prefers the skinny Botticelli types. Even if someone paints a mock Raphael that is perfect in every detail, there will be some trace in it of the twentieth-century mind of its creator (Pears, 2001: 74).

У цьому контексті згадуються естетичні вподобання інших митців, таких як нідерландський митець Пітер Пауль Рубенс і італійський художник Сандро Боттічеллі. Автор підриває традиційні уявлення, демонструє еволюцію ідеалів краси через мистецтво, критикуючи суспільні норми та заохочуючи читачів замислитися про власні естетичні уподобання. У творі присутні епітети опису різних жіночих типажів зовнішності на картинах, іронічне порівняння за допомогою епітетів героїнь полотен Рубенса — «бліді, обвислі жінки Рубенса» (*pale, flabby women painted by Rubens*), «занадто повні матрони» (*overweight matrons*), та Боттічеллі — «худорляві фігури, як у Боттічеллі» (*skinny Botticelli types*). Можливе використання *інтерпретувально-тлумачного екфразису* через аргументацію теми ідеалу краси в межах різних епох.

Результати та обговорення. У ході дослідження було з'ясовано, що у художньому наративному дискурсі у тексті присутні різні типи екфразису, поєднані між собою, задля побудови детальних образів та наративу. В рамках даної статті були розглянуті дві класифікації екфразису, запропоновані вченими Л. Лувель та Т. Луньовою. Під час аналізу екфразису на основі опису картини «Елізабетта ді Лагуна» у романі «Загадка Рафаеля» (*The Raffael Affair*) Ієна Пірса, було виявлено присутність таких типів екфразису, як *narrativizing*, *affective*, *hermeneutic*, частково *subversive* за класифікацією Л. Лувель. Згідно з класифікацією Т. Луньової, екфразис був описаний як *референтно-deskриптивний*, *медіумно-deskриптивний*, *роз'яснювально-тлумачний* і *інтерпретувально-тлумачний*. В тексті ці типи виражені за допомогою епітетів, метафор, емоційно-забарвленої лексики.

Кожний екфразис не існує як окремий, ізольований елемент, а є поєднанням декількох типів. Вони взаємодіють і доповнюють один одного, урізноманітнюючи функціональну складову художнього феномену.

Висновки. Екфразис як засіб поєднання візуального та вербального видів мистецтв володіє широким потенціалом для письменників у створенні широкого спектру образів та сюжету у творі. Поєднання різних типів екфразису у тексті розширює функціональний потенціал цього поняття. Таким чином перспектива вивчення феномену «екфразис», його класифікацій і функцій у художньому тексті є важливим кроком для подальшого поглиблення розуміння його ролі в літературі.

Список літератури

- Генералюк Л. Виклики екфразису. *Література на полі медій*: збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Київ, 2018. С. 184–200.
- Луньова Т. В. Різновиди дескриптивного і тлумачного екфразису в сучасних англомовних есе про візуальні мистецтва: когнітивно-семіотичний підхід. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Дрогобич, 2022. Вип. 17. С. 84–89.
- Carrier D. Principles of Art History Writing. University Park: Pennsylvania State University Press, 1991. 268 p.
- Heffernan J. A. W. Ekphrasis and Representation. *New Literary History*. 1991. 22 (2). P. 297–316.
- Heffernan J. A. W. The Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbury. Chicago: University of Chicago Press, 1993. 272 p.
- Louvel L. Types of Ekphrasis: An Attempt at Classification. *Poetics Today*. 2018. 39 (2). P. 45–263.
- Pears I. The Raffael Affair. New York, N. Y.: Berkley Prime Crime, 2001. 276 p.

References

- Heneralyuk L. (2018) Vyklyky ekfrazysu. Literatura na poli mediy. Zbirka naukovykh prats viddilu teoriiy literatury ta komparatyvistyky Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. Kyiv.
- Lunova T. V. (2022) Riznovydy deskryptyvnoho i tлумachnoho ekfrazysu v suchasnykh anhlomovnykh ese pro vizualni mystetstva: kohnityvno-semiotychnyy pidkhid. Naukovyy visnyk Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo): zb. nauk. prats (17). Drohobych.
- Carrier D. (1991) Principles of Art History Writing. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Heffernan J. A. W. (1991) Ekphrasis and Representation. *New Literary History*, 22(2).
- Heffernan J. A. W. (1993) The Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbury. Chicago: University of Chicago Press.
- Louvel L. (2018) Types of Ekphrasis: An Attempt at Classification. *Poetics Today* 39 (2).
- Pears I. (2001) The Raffael Affair. New York, N. Y. : Berkley Prime Crime.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2024 року